

Lõpetasin 1985. aastal ülikooli ja sain ootamatult tööle Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjade osakonda. Paremast saatusest ei oska isegi unistada. Sattuda käsikirjade osakonda tähendab sattuda tegelikku ellu, kus kõik ajastud on korraga kohal, käega-katsutavalt ja sissehingatavalt. Tollane osakonnajuhataja Mare Rand, sügavaima eruditsiooniga õpetlane, andis värskelt ülikooli lõpetanule kohe kõige raskema töö: fondis oli väike kollektsioon keskaegseid ladina pärgamentkoodekseid, mida tuli tundma õppida sihiga teha neist kunagi trükikataloog. Tema usalduse eest olen siiani südamepõhjani tänulik, sest ei ole paremat motivatsiooni elus kui targa inimese usaldus.

Näiteid sellest, kuidas mõtteliinid hägustuvad, kui neid pidevalt ei uuuri ja ei õpeta, võiks tuua palju. Ei piisa ainult sellest, et mingi seos on kunagi trükisõnas üles tähendatud. On vaja pidevalt jätkata uurimistööd, et ühiskonna teaduslik eneserefleksioon, enesekirjeldus oleks püsivalt võimalikult täielik. Kui see tervik on kirjeldatud üksnes osaliselt, siis järeldused, mida tehakse segmentide põhjal, laienevad ometi tervikule. Seetõttu kannatab järelduste tõeväärtus ning teadus tervikuna.

Praegusel akadeemilisel olukorral, kus pool ühiskonnast ja inimestest jäetakse uurimata ja õpetamata, sest see on liiga raske ja aeganõudev (mis on üks põhiargumente, miks õppekavadest alusained kaotatakse), on omad metodoloogilised tagajärjed: siit järgmine samm on mitte eeldada, et inimtegevus lähtuks mõtte-tegevusest, et füüsilised ehitised lähtuksid vaimsetest ehitistest. On ju näha, kuidas nn dissertaablite teemade ring tõmbub kokku ja välispidiseks, kuidas ühiskonna puhul eelistatakse uurida näiteks võimu, poliitikat – seda, mis armastab end nähtavaks teha –, ent selle tagajärg on, et isegi Sokratese dialektilistes vestlustes otsitakse võimu ning mitte mõtlemise süvendamist.

Küsimuste esitamine sõltub ettevalmistusest. See, milliseid küsimusi haridusloole esitatakse, sõltub sellest, kas tuntakse mõttelugu.

Seda hoovust võib käsitada järjekindla individuaatsiooniprotsessina, mis algab emakeelest kui esimesest eristusest, lugemaõppimisest kui järgmisest abstraherimisastmest, mis viib kirjutamiseni, seejärel sõna loomingulise, loova kasutamiseni, eneseteadvuse ja lõpuks ehk ka vastutustunde kujunemiseni (loodetavasti). Ent sellest viimasest sõltub inimese elu kodanikuna ja riiklus. Nii on indiviidi kujunemine suurel määral keeleline nähtus, aga ka rahva kujunemine on keeleline nähtus, sest rahvas kasvab koos keelega ja teistpidi, keel kasvab koos rahvaga.

Meil on põhimõtteliselt empaatiavõime, mis on täielik ime. Näiteks see, et me suudame lugeda Homerost ja sellest aru saada, see on kogu aeg ime; või see, et (saame) lugeda akadi tekste, assürioloogiat – see on ime. See on lihtsalt meile antud... Kui endaga tööd teha, siis on tohutud võimalused. Inimene kogu aeg loobub nendest miskipärast ja kannatab selle kitsuse käes, olemise kitsuse käes.

Kuidas tallinlased suudavad püsida keskaja tekstide mittelugemises? Kuidas külastada õdusat Kloostri Aita Vene tänaval ja mitte lugeda Aquino Thomast, Albertus Magnust? See nõuab väga tugevat iseloomu.

Tartus tekivad samalaadsed küsimused: kuidas tartlased suudavad vältida XVIII sajandi autorite lugemist, kui on selline Suure Prantsuse Revolutsiooni aegne raekoda? Kui on säilinud nii mõnusat biidermeierit? Kuidas XIX sajandi lugemist, kui on selline ülikooli peahoone? Tartusse sobib paruness von Krüdener ja tema romaan "Valérie", sobivad Diderot, Kant, Hegel ja Schleiermacher. Ei ole vaja hoiduda nende lugemisest, vaid vastupidi, senistele eestikeelsetele pudemetele mahukamaid teoseid juurde tõlkida.

Tavaliselt korratakse nagu mantrat, et on vaja ainult eestikeelset terminoloogiat, aga küsimus ei ole üksiksõnades, vaid vaimses tervikehitises, mis on igas keeles pika aja jooksul erinevalt kujunenud. Valides keele, valitakse mõtlemistraditsioon.

Angloameerika artiklitraditsioon juurdub skolastikas, saksa monograafiatraditsioon juurdub humanismis jne. Tänapäevani on akadeemilistest tekstidest näha, millised kultuurid tegid omal ajal renessansihumanismi läbi, millised mitte. Kuna eestikeelne ülikool saab juba saja-aastaseks, on meil kujunenud haruldane võimalus, et pole fataalset vajadust ühelegi traditsioonile alluda, vaid on võimalik neist väljaspool seistes proovida sünteesida viljakamaid jooni ja luua midagi uut, aga tingimata eesti keeles.

Ülikooli tuum on ikkagi kahe inimese, üliõpilase ja õppejõu suhe. Muu tuleb selle järel. Õppimise ja õpetamise eest vastutavad need kaks poolt: ühel on huvi, teisel teadmised ja kogemused, soov neid jagada. Seepärast tuleb küsida alati kõigepealt nendelt, kuhu ja kuidas peaks edasi liikuma. Muidu haridus ei teostu, tahtku riigid ja struktuurid ükskõik mida.

Hävitada on lihtne, ehitada on väga raske. Seni on vaja hoolitseda, et vaimne kapital ei hajuks tuulde. Siin saaksid pangad ja eraettevõtjad kaasa aidata, näiteks nii, nagu Postimees pani tugevalt õla alla „Avatud Eesti raamatu“ sarjale. Asutada võiks nimelisi professuure, toetudes kuulsatele teadlastele, keda maailm tunneb, nagu näiteks Arthur Võõbus või Adolph von Harnack, kuulsaim teoloog, kes Tartus on sündinud. Professuuri peaks ülal pidama vähemalt kümme aastat. See tähendaks loenguid, juhendamist, uurimuste trükis avaldamist. See aitaks kapitalil areneda.

Edujutt lapsepõlves tähendab sageli raskeid psüühilisi probleeme hilisemas elus. Edu on meeldiv ja innustav, aga see peaks olema seotud iseenda ületamisega mingis heas suunas, mida on hiljem võimalik nautida – tunda, et oled parem kui varem ja et sa tegelikult teostasid seda, mis sinus juba oli. Edu on avardumine. Peaks tegema vahet, mis on elu ja mis on sport. Kui elada ainult saavutusest saavutuseni ja mõttest, et peab kellestki teisest parem olema, siis on elu võrdlemisi surnud, sest sõltub välisest. Inimese isikupära ei pruugi üldse välja kujuneda, kui ta võtab mõõtkava teistest inimestest.

Õppimise ümber peaks alati jääma vabaduse aura. Ülikoolistuudium peaks olema nauding iseeneses. Eneseväärikuse tunne, mis tekib otsese kasuta vaimsetest pingutustest, on kõige kindlam alus, millele elu ehitada.

Ei tehta vahet, mis on tunnetuskeel ja mis suhtluskeel. Humanitaarteadustes peab inimene jõudma võimalikult suure täpsuse ja vabaduseni abstraktses keeles, seoste sõnastamises. Mõtteprotsessi kirjapanek on teaduse osa. Sellest sihist taanduda ei saa, sest see on asja mõte. Selle sihini jõudmine annab taustsüsteemi keelekasutuse kõigile teistele valdkondadele. Tunnetuskeel lähtub kõige sügavamal moel emakeelest, mille nüansse tajutakse kõige täpsemalt. Sellist täpsust saab õppida tekstidest, aga peab nägema ka inimest, kes tõesti mõistab kõneleda. Selle jaoks on ülikool ja õppejõud. Oma keele tundmaõppimine on olnud alati kõige sügavamaid loomeallikaid.

Haridusajaloolased imestavad üha, miks kõrgkeskajal saatis ülikoolide asutamist, mis tollal kandis nime *studium generale*, erakordne edu, kui meenutada uhket seeriat Praha 1346, Wien 1365, Heidelberg 1386, Köln 1388, Erfurt 1392 jne. jne. Nende ülikoolide mõte oli ikka teadmiste universumi edasiandmine, mitte ettevalmistamine konkreetseks ametiks. Amet tuli pealekauba. Seda rõhutatakse korduvalt ka *Academia Gustaviana* asutamisega seotud eri dokumentides. Aga miks ülikooli kui sellist, miks õpinguid, õpetajaid ja õppijaid saatis eriline au, kui nende pingutuste siht ei olnud ainelise kasu garanteerimine või praktiliste probleemide lahendamine?

On suur au tervitada Fr. Puksoo sünnipäeval
kõiki eesti raamatuteadlasi ja raamatukogu-
hoidjaid Tartu Ülikooli õppejõudude poolt,
kõigi poolt, kellel on uskumatu õnn ja
võimalus iga päev tulla ülikooli raamatu-
kokku, nii rahulikult, nii enesestmõistetavalt
tellida põhjatutest kogudest lugemiseks
inkunaableid, aldiine, elseviire, igat liiki
paleotüüpe, raskeid foolioköiteid kirikuisade
teostega algkeeles, Platoni kõikvõimalikke
väljaandeid Morgensterni kogust, käsikirju
keskajast ja käsikirju eilsest päevast ...

Ometi on see mugav enesestmõistetavus, niisugune vana ülikooliraamatukogu, just nimelt vanade trükiste kogudega raamatukogu olemasolu kõige esimene tingimus ülikoolile, mis tahab areneda. Esimene tingimus õppejõudude ja üliõpilaste olemasolu kõrval. See tingimus ei sõltu teaduste jagunemisest humanitaar- ja reaalteadusteks või kuidas iganes neid jaotada. Ülikooli esimene ülesanne on ikkagi õpetada mõtlema ja mõistma, õpetada otsustusvõimet inimlikes asjades ning see nõuab kogu mõtteloo uuesti läbikäimist ja juba tuntu uut läbitundmist.

Mõtete säilitamiseks on tänaseni parim
vorm kolmemõõtmeline raamat:
vastupidav ja lõpmatult inspireeriv.
Raamatukogu on ülikooli süda.

Lihtsusele püüdlevate õpikute ees on aga paradoks, et on kaks erinevat lihtsust, millest õpikute tegijad enesele sageli aru ei anna: üks on see lihtsus, milleni on pika mõtlemise ja kogemuste varal jõutud, ja teine see lihtsus, mis on õppija n-ö algseis. Kui keerulist staadiumi ei ole läbi teinud, võivad lihtsad reeglid tunduda mõttetud ja formaalsed.

Erudiidid on Eesti suurim varandus. Nad on nagu monograafiad: kui need on olemas, siis võib rahulikult nokitseda artikleid. Kui neid ei ole, siis ei too üksik- küsimuste käsitlemine rahu. On huvitav, et nüüdsel iseseisvusajal on vajadus selliste vabaakadeemiade järele täpselt sama suur, kui oli nõukogude ajal. Tarkus tõmbab inimesi meeletu jõuga ligi, aga ülikoolid ei suuda miskipärast seda vajadust täita. Ent on vaja, et erudiite küpseks juurde, sest see hoiab teadust tervikuna üleval.